

**OSMANLI DEVLETİ'NDE BAZI ÖNEMLİ SİVİL VE ASKERİ YAPILARIN
AYDINLATILMASI**
LIGHTING OF VARIOUS IMPORTANT CIVIL AND MILITARY STRUCTURES
IN OTTOMAN STATE

BURAK KOCAOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Kadirli SBBF
burakkocaoglu06@gmail.com

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
III/6, Ekim | October 2018, Erzurum
ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 17.06.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 27.09.2018
Sayfa | Pages : 89-95
DOI- : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.67>

This article was checked by

OSMANLI DEVLETİNDE BAZI ÖNEMLİ SİVİL VE ASKERİ YAPILARIN AYDINLATILMASI

Burak KOCAOĞLU

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), C.III S.6, Ekim 2018, Sayfa: 89-95

ÖZET

Günümüzün gelişen teknolojik imkânları sayesinde ülkenin en ücra köşelerinde bile aydınlatma konusu sorun olmaktan çıkmıştır. Bugün tek bir düğmeye basılarak devasa yapılar aydınlatılabilirken bundan yüzyıllar öncesi elektriğin bulunmadığı Osmanlı coğrafyasında insanlar aydınlatma konusunda gündelik hayatta büyük zorluklar yaşamışlardır. Özellikle aynı anda yüzlerce insanın bir arada bulunduğu cami ve mescit gibi ibadethanelerin aydınlatılmasında ve denizlerde hareket halinde bulunan birçok geminin seyir güvenliği açısından hayati bir öneme sahip olan deniz fenerleri ve kulelerin aydınlatılmasında bu sorun kendini daha fazla göstermiştir. İnsanlar bu sorunun üstesinden gelebilmek için zeytinyağı ve hayvanların iç yağlarından yapılmış olan mumları ve kandilleri yaygın olarak kullanmışlardır. Bu vasıtaları elde ederken de birçok gelir kaynağını kullanmaktan çekinmemişlerdir. Biz bu kısa çalışmamızda döneme ait çeşitli yapıların aydınlatılmasında gerekli olan malzemelerin temini meselesini ve yapılan harcamaları arşiv belgelerine dayanarak genel bir çerçevede göstermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Cami, Deniz Feneri, Vakıf, Mum, Zeytinyağı, Aydınlatma.

LIGHTING OF VARIOUS IMPORTANT CIVIL AND MILITARY STRUCTURES IN OTTOMAN STATE

ABSTRACT

Thanks to the technological possibilities of today, even in the most remote corners of the country, the issue of lighting has become a problem. Today, by pressing a single button, enormous structures can be illuminated, but centuries ago, people in Ottoman geography had great difficulties in lighting. Especially at the same time, hundreds of people have been illuminating the worship places and many of the gateways moving in the sea have shown this problem more in the illumination of the sea lanterns and towers which have a vital importance in terms of navigation safety. People have widespread use of candles and lamps made of various oils to get over this problem. While obtaining these instruments, they have not hesitated to use many sources of income. In this short work, we will try to show in a general framework based on archive resources.

Keywords: Mosque, Lighthouse, Foundation, Candle, Oliveoil, Lighting.

Giriş

Havagazının kullanılmaya başlandığı Tanzimat dönemine kadar¹ Osmanlı Devleti'nde, askeri (Baruthâne-i Âmire² ve Tophâne-i Âmire³) ve sivil yapıların iç ve dış aydınlatmalarının sağlıklı bir şekilde sağlanması meselesi önemli konuların başında gelmiştir. Aydınlatma genellikle hayvanların iç yağlarından⁴ elde edilen revgan-ı pîh ve revgan-ı zeyt olarak da bilinen zeytinyağından yapılan mum (şem) ve kandiller vasıtasıyla sağlanmıştır. Aydınlatmanın bu denli zor koşullarda sağlandığı zamanlarda insanlar güne sabah ezanından hemen sonra başlayıp işlerini akşam hava kararınca kadar bitirmeye çalışmışlardır.⁵ Osmanlı'da gündelik hayatta gün ışığından en fazla yararlanmak zorunda kalanlar ise ürettikleri malların kusurlu olmaması için gün ışığından olabildiğince faydalanmaya çalışan zanaatkârlar olmuştur. Aydınlatma konusunda şehir ve köylerde bulunan evlerde fazla bir sıkıntı yaşanmamışken aynı anda yüzlerce insanı bir arada toplayan çeşitli yapıların yanı sıra güvenlik ve ticaret açısından hayati öneme sahip olan yapıların aydınlatılmasında sıkıntılar yaşanmıştır.

I- Osmanlı Devleti'nde Aydınlatılması Yapılan Bazı Önemli Yapılar

Mekânların aydınlatma sorunu şüphesiz ki mekânın büyüklüğü ve içinde bulunan insanların sayısı ile doğru orantılı olarak artmıştır. Tek göz odalı bir hanede bir mum ışığı odanın aydınlatılmasını sağlayacakken büyük yapılarda böyle bir durum söz konusu olmamıştır. Bu büyük yapıların başında saray ve saray içerisinde bulunan mekânların aydınlatılması gelmiştir. Bu mekânların aydınlatılması için çeşitli yağlardan elde edilmiş olan mumlar ve kandiller kullanılmış olup, mekânların aydınlatılması için gerekli olan şem-i asel (balmumu) temin edilmesinde çeşitli bölgelere ait gelirler kullanılmıştır.⁶

Saray kadar geniş kapsamlı olmasa da, aynı anda yüzlerce insanı çatısı altında toplayabilen cami ve mescitlerin aydınlatılması da önemli konuların başında gelmiştir. Camilerde aydınlatma kandiller ve kubbenin ortasında uzunca bir zincirle bağlı bulunan avizeler vasıtasıyla sağlanmıştır.⁷ Özellikle kış aylarında akşam ve yatsı namazları sırasında havanın erken karardığını ya da dini ve özel

¹ Yahya Coşkun, **20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde İstanbul'da Aydınlatma Aracı Olarak Elektrik**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2013, Ankara, s. 41-42.

² Zafer Gölen, **Osmanlı Devleti'nde Baruthâne-i Âmire (XVIII. Yüzyıl)**, T.T.K., Ankara, 2006, s. 211.

³ Salim Ayduz, **Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi**, T.T.K., Ankara, 2006, s. 254.

⁴ Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, 1.Cilt - 2. Kitap. (Yay. Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), YKY., İstanbul 2004, s. 517.

⁵ Raphaela Lewis, **Osmanlıda Gündelik Yaşam**, (Çev.Adile Runa Orhunsoy) Altay Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 72

⁶ BOA., AE.SAMD.II. 10-1044.

⁷Raphalea Lewis, s. 67.

günlerdeki artacak kalabalığı düşünecek olursak bu yapıların çeşitli türden yağ türlerinden hazırlanmış mum ihtiyacının ne denli fazla olacağını tahmin edebiliriz. Bu sebepten cami ve mescit gibi ibadethanelerin revgan-ı zeyt ve şem-i asel bedellerini karşılamak için⁸ bazı gelirler vakfedilmiştir.⁹ Vakfedilen gelirler arasında çeşitli bölgelere ait cizye gelirleri¹⁰ ve çeşitli mukataa gelirleri (mizan-ı harîr)¹¹ vardır. Kurulan bu vakıflarda sağlıklı bir şekilde hizmetlerin yerine getirilebilmesi için mütevellisi olan kişinin vefatından dolayı boşa kalan göreve başka birisi görevlendirilmiştir.¹² Bu sayede yapılması gereken işler aksamadan devam etmiştir. Genelde vefat eden görevlinin yerine yapılacak görevlendirmede eski görevlinin erkek evladı var mı ona bakılmıştır. Şayet eski görevlinin erkek evladı varsa bu işi babası gibi layıkıyla yapacağı düşünülmüş olup, ölen görevlinin evladına babasının hizmet şartlarının aynen devamı koşuluyla görev verilmiştir. Ayrıca yapılan görevlendirilmelerde cami ve mescitlerde aydınlatmayı sağlayacak olan kişilerin kaç akçe yevmiye alacağı da belirtilmiştir.¹³

İbadethaneler için yapılan alımlarda hangi cami ya da mescit için ne kadar şem-i asel veya revgan-ı zeyt alındığı kıyye (1,282 gr.) olarak ya da bedel olarak belirtilmiş olup,¹⁴ kimi zaman yapılacak olan alımlar öncesi, alım yapılacak olan yerin ahalişi hangi malzemenin gerektiğini istirhamda bulunmuştur.¹⁵

⁸ Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi*, TTK., Ankara, 2003, s. 322.

⁹ BOA., C.EV. 64-3153.

¹⁰ BOA., C.EV.142-7084., H. 1217 senesinde, Sultan Osman Han’ın evkafından olan, Bergos Camii için gerekli olan revgan-ı zeyt (zeytinyağı) ve şem (mum) alınması için 50 kuruş gerekmiş olup bu meblağın İstanbul cizyesi malından verildiğini görmekteyiz

¹¹ BOA., C.EV.372-18866. H.1194 senesinde Fatih Sultan Mehmed vakfı dahilinde olan Trabzon’da bulunan dört camii için gerekli olan revgan-ı zeyt ve hasır paraları için Trabzon gümrük mukataası malından ocaklık olarak 24.000 çürük akçe verilmiştir. / BOA., C.EV.113-5608 H.1203 senesinde Bursa’da Şeyh Mehmet Mısri zaviyesinde zaviyedarlık yapan kişi vefat edip yerine oğlu geçmiştir. Oğlu, babasının, Bursa mizan-ı harîr mukataası malından almak üzere 15 akçeyle revgan-ı zeyt kandillerinin yakılmasıyla ilgilendiğini, babasından boşalan bu yere kendisinin geçtiğinden bu ödemenin kendisine yapılmasını talep etmiştir.

¹² BOA., C.EV. 10-492., H.1255 senesinde Boyabad’da bulunan Sultan Beyazıd Han camiinde 460 kuruşluk revgan-ı şem vakfının mütevellisi olan Hasan adlı kişinin vefatından dolayı, bu göreve başka biri görevlendirilmiştir

¹³ BOA., AE.SMHD.I 125-9084., H.1166 senesinde Argiri’de bulunan, Sultan Beyazıd tarafından yaptırılmış olan camiide, mukataa gelirinden almak üzere 4 akçe yevmiye ile kayyum, 2 akçe yevmiye ile revganları hazırlayıp caminin mumlarını yakan Ali adlı kişinin, vefat ettiğini, boşa çıkan görevi bu şahsın oğlu olan Mustafa adına kişinin layıkıyla yerine getireceği ifade edilip, bu kişinin vazifeyi aldığına dair berat verilmiştir. / BOA., C.EV. 113-5608.

¹⁴ BOA., AE.SMHD.II. 1-62. / BOA. C.EV.372-18866., H.1194 senesinde Trabzon’da bulunan bir camii için gerekli olan revgan-ı zeyt ve hasırlar için Trabzon gümrük malından 24.000 çürük akçe (18.000 sağ akçe) istenmiştir.

¹⁵ BOA., C.EV. 105-5247.

Alım yapılan cami ve mescitlerin başında sultanların yaptırmış olduğu ya da daha sonra sultan adına vakfedilmiş¹⁶ cami ve mescitler gelmiş olsa da, çeşitli devlet görevlilerinin yaptırmış olduğu cami ve mescitler de alım yapılan yerlerin arasında yer almıştır. Kimi zaman bu türden yapıların kurucusu ya da koruyucusu vefat ettiğinden vakıf gelirinden gerekli olan revgan-ı zeyt ve şem-i aseli alamayan cami ve mescitler atıl kalmıştır. Zor duruma düşen bu ibadethanelerin tekrardan mamur hale getirilip ibadete uygun bir hale getirilebilmesi için ibadethanenin imam ve müezzin gibi görevlileri istirhamda bulunmuştur.¹⁷

Bu şekilde vakıf ya da çeşitli mukataa gelirlerinden yapılan alımlar dışında farklı alımlar da mevcuttur. Özellikle sağlanan revgan-ı zeyt ve şem-i asel için üretimde bulunan kişilere bazı ayrıcalıklar tanınmıştır. Misal olarak her sene şem-i asel göndermekle yükümlü olan bazı Gayrimüslim din adamlarına cizyelerini en düşük seviye olan edna üzerinden ödeme fırsatı tanınmış¹⁸ olup, kimi zaman ise bir bölgede kendi imkânlarıyla kendi arazisi üzerinde kurmuş olduğu mumhanesini işletmekle meşgul olan kişiye her sene belirtilen miktarda mumu istenilen yere göndermesi karşılığında görevlilerin çeşitli bahanelerle mumhaneyi işleten kişiye müdahalede bulunması engellenmiştir.¹⁹

Çeşitli ibadethaneler dışında, dergâhlarda kalan bazı dervişlerin şem ihtiyaçları da çeşitli gelirlerden karşılanmıştır.²⁰ Bu kişiler düzenli olarak şem paralarını almak için, yaşanan taht değişikliklerinden sonra ellerinde bulunan beratlarını yenilemek zorunda kalmışlardır.²¹ Ancak bu durum sadece bu kişilere has olmayıp, diğer maaş alan ya da görevde bulunan kişilerin de

¹⁶ BOA., C.EV.372-18866. / BOA., AE.SMHD.I. 125-9084.

¹⁷ BOA., C.SM.25-1276., H.1212 senesine, Darussade Ağası'nın Hasahır'da yaptırdığı mescidin imam ve müezzinin arzuhaline göre, Darussade Ağası hayattayken bu mescid için gerekli olan revgan-ı zeyt ve vesaire ihtiyaçlarını karşıladığını, Mirahur Evvel tarafından ramazan ayında 3 vukıyye revgan-ı zeyt verildiğini bundan başka revgan verilmediğini, mescidin harap halde kaldığını bildirmişlerdir

¹⁸ BOA., C.ADL.,74-4464. H. 1144 senesinde, Mendel manastrında bulunan 27 ruhbana, Bahçekapı'da bulunan Valide Sultan Camiine her sene Atina'dan gönderdikleri 2000 okka bal mumundan dolayı kendilerine verilmiş olan bir emr-i şerifle 1 altın karşılığı edna cizye kağıdı verilmiştir.

¹⁹ BOA., C.İKTS. 7-322., Gümüşhane'de bulunan bir mumhanenin sahibinin oğlu, III. Osman'ın cülusu nedeniyle berat yenilemek istemiştir. Babasının kurmuş olduğu mumhaneden yaklaşık 49 seneden beri her sene ücretsiz olarak 60 kıyye camiye mum verildiği, mumhanenin sağlıklı bir şekilde üretim yapabilmesi için kimsenin müdahalede bulunmamasını talep etmiştir.

²⁰ BOA., C.EV. 5-215., H. 1123 tarihli belgede, Konya Mevlana'da hücre nişin olan kişilere senelik olarak verilen revgan-ı şemin bedelinin (traş paraları da dahil 28.917 akçe) Konya cizyesi malından verilmesi talep edilmiştir. Talep edilen miktar cizyedar tarafından ödenmiştir

²¹ BOA., C.EV. 253-12821., H.1246 senesinde Konya Mevlana'da bulunan hücre nişinler IV. Mustafa'nın tahta çıkışından sonra beratlarını yenilemek zorunda kalmışlardır. Bu sayede Konya cizye gelirinden aldıkları şem-i revgan paralarını almaya devam etmişlerdir.

yaşanan taht değişikliğinin ardından ellerinde bulunan beratlarını yenilemeleri zorunludur.

Dini yapıların dışında düzenli olarak aydınlatılması gereken yapıların başında deniz üzerinde veya kıyısında bulunan deniz fenerleri, kandilleri ya da kuleleri gelmiştir. Bu yapılar doğrudan askeri bir yapı olarak görülmesi de gerek donanmaya ait gerekse tüccarlara ait gemilerin güvenli bir şekilde seferlerini tamamlamasına yardımcı olduğundan bu yapıları askeri yapılar arasına koyabiliriz.²² Deniz üzerine veya kıyısına inşa edilmiş bu yapılar sayesinde gemi kaptanları, güzergâhları üzerinde bulunan kayalıkları, sığ alanlar ve benzeri gibi gemilerin geçişini zorlaştıracak ve hatta geminin batmasına sebep verebilecek tehlikelere karşı önceden uyarılmıştır. Bu sebepten bu yapıların düzenli bir şekilde aydınlatılmasına gerek ülke güvenliği, gerekse ticari kaygılar nedeniyle ehemmiyet verilmiştir.²³

Bu yapılar için genelde ya bir bölgenin geliri vakıf²⁴ ya da ocaklık olarak ayrılmıştır.²⁵ Yapılan revgan-ı zeyt alımlarında hangi yapıya ne miktar yağ gönderildiği belirtilmiştir.²⁶ Vakıf ya da ocaklık olarak ayrılan gelirlere yapılan ödemeler sadece revgan-ı zeyt için olmamış, gerekli olan fitillerin ve kandillerin aydınlatılması işiyle görevlendirilmiş olan kişilerin maaşları da bu gelirlere karşılanmıştır.²⁷ Yapılan ödemeler kimi zaman aylık²⁸, kimi zamanlar ise üç aylık²⁹ ya da senelik³⁰ olmuştur. Ancak bazı zaman gemi kaptanlarının, fenerlerin ve kandillerin görevlileri hakkında çeşitli şikâyetleri de olmuştur. Yapılan şikâyetlerde fenerleri yakmakla görevli olan kişilerin görevlerini yerine getirmedikleri, düzenli olarak geceleri kandilleri ve fenerleri yakmadıkları bu sebepten seyir güvenliğinin tehlikeye düştüğü ifade edilmiştir. Bu şikâyetlerin ardından devlet yapılan şikâyetin aslının olup olmadığını

²² Seyir halindeki gemilerin başka gemiler tarafından fark edilmesi için Şem-i asel (Balmumu) yakılarak fenerlerin içine konulmuştur. İdris Bostan, **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire**, T.T.K., Ankara, 2003. s. 136.

²³ BOA., AE. SMHD.I. 122-8840., H.1161 senesinde Trablusşam lebi-i deryasında (kıyısında) bulunan altı adet kandilin aydınlatılması (tenvir edilmesi) için aylık 35 esadi kuruş ödenip revgan-ı zeyt alınmıştır.

²⁴ BOA., C.EV. 37-1846., H. 1218 senesinde Boğazdan geçen gemilerin sağ salim geçmesi için Lapseki'de inşa ettirilen fener ve kandil için Gelibolu rişte-i pembe mukataasından vakıflık olarak günlük 60 akçe revgan-ı zeyt parası verilmiştir. Bu rakam 354 günlük hesapla 21.240 akçeye gelmiş olup, sağ akçe hesabıyla (1 kuruş = 120 akçe) senelik 177 kuruş ettiğini görmekteyiz.

²⁵ BOA., AE.SABH.I. 149-10125.

²⁶ BOA., AE.SMST.IV. 27-1829., H.1223 senesinde Kız Kulesinde bulunan fenerleri yakmak için gerekli olan revgan-ı zeyt için aylık 44 kuruştan 3 aylık 132 kuruş verilmiştir.

²⁷ BOA., AE.SMST.IV. 7-553., H.1223 senesinde Çatalkapı'da bulunan fenerlerin kandiller için verilen revgan-ı zeyt, fitil parası ve görevli ücretlerine toplam aylık 65 kuruş verilmiştir.

²⁸ BOA., AE.SMST.IV. 7-553.

²⁹ BOA., AE.SMST.IV. 27-1829.

³⁰ BOA., C.EV. 37-1846.

araştırılmasını istemiş olup, yapılması gereken ödemelerin yapılacak araştırma sonrasına bırakılmasını sağlamıştır.³¹

Bu yapıların düzenli bir şekilde aydınlatılması sırasında kimi zaman bazı maddi sıkıntılar da yaşanmıştır. Bu yapılar için kurulan bazı vakıfların maddi gücü fenerlerin bakım onarım ve revgan gibi ihtiyaçlarını karşılayamamıştır. Bu gibi durumlarda, fenerlerin sağlıklı bir şekilde hizmet vermesi için geliri fazla olan başka vakıflardan bir ödenek ayrılmış ve fenerlerin sağlıklı bir şekilde hizmet vermesi bu şekilde sağlanmıştır.³²

Sonuç

Devrin önemli mimari yapılarının başında gelen cami, mescit ve deniz fenerlerinin aydınlatılması konusuna gerek dönemin yöneticileri gerekse halkı büyük gayret göstermiştir. Devlet, bu yapıların sağlıklı bir şekilde aydınlatılıp atıl kalmaması için çeşitli gelir kaynaklarından vazgeçerek gelir kaynaklarını yapılar için ocaklık olarak ayırmış veya vakıf sistemi içerisinde bu yapıların masrafları karşılanmıştır. Kimi zaman gerekli olan malzemelerin temininde çeşitli sorunlar yaşanmış olsa da genel olarak gerekli olan revgan-ı zeyt, şem-i asel ve fitil gibi malzemelerin ülke sınırları içerisinde temin edildiğini ve yapıların aydınlatma işiyle görevlendirilmiş olan kişilere maaşların düzenli olarak ödendiğini ifade edebiliriz. Gösterilen ehemmiyet sayesinde yapıların sağlıklı bir şekilde uzun yıllar boyunca topluma hizmet vermesi sağlanmıştır.

Kaynakça

I- Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.)

ALİ EMİRİ:

Sultan II. Ahmed (AE.SAMD.II): 10-1044.

Sultan I. Mahmud (AE.SMHD.I): 122-8840, 125-9084.

Sultan I. Abdülhamid (AE.SABH.I): 149-10125.

Sultan IV. Mustafa (AE.SMST.IV): 7-553, 27-1829.

Sultan II. Mahmud (AE.SMHD.II): 1-62.

CEVDET:

Adliye (C.ADL): 74-4464

³¹ BOA., AE.SABH.I. 149-10125., H.1199 senesinde, Karadeniz'de Balçık kazasında bulunan fenere bir senelik lazım olan revgan-ı zeyt ve diğer masrafları için ocaklık olarak İstanbul gümrük malından 354 kuruş ve fenerin fitilcisi Ebubekir adında birine senelik 101 kuruş verilmiştir. Ancak bölgeden geçen bazı gemicilerin fenerin her gece yanmadığını bildirdiği, gemilerin sağ salım geçmesi için bu kişinin görevini yapıp yapmadığına bakılması istenmiştir. Bu durum aydınlığa kavuşmadan gerekli ödemenin yapılmaması istenmiştir

³² BOA., C.EV. 37-1846.

Evkaf (C.EV): 5-215, 10-492, 37-1846, 64-3153, 105-5247, 113-5608, 142-7084, 253-12821, 372-18866.

İktisat (C.İKTS): 7-322.

Saray (C.SM): 25-1276.

II. Eserler

AYDÜZ, Salim, **Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi**, T.T.K., Ankara, 2006.

BOSTAN, İdris, **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire**, T.T.K., Ankara, 2003.

COŞKUN, Yahya, **20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde İstanbul'da Aydınlatma Aracı Olarak Elektrik**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 2013.

Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, 1.Cilt - 2. Kitap. (Yay. Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), YKY., İstanbul, 2004.

GÖLEN, Zafer, **Osmanlı Devleti'nde Baruthâne-i Âmire (XVIII. Yüzyıl)**, T.T.K., Ankara, 2006.

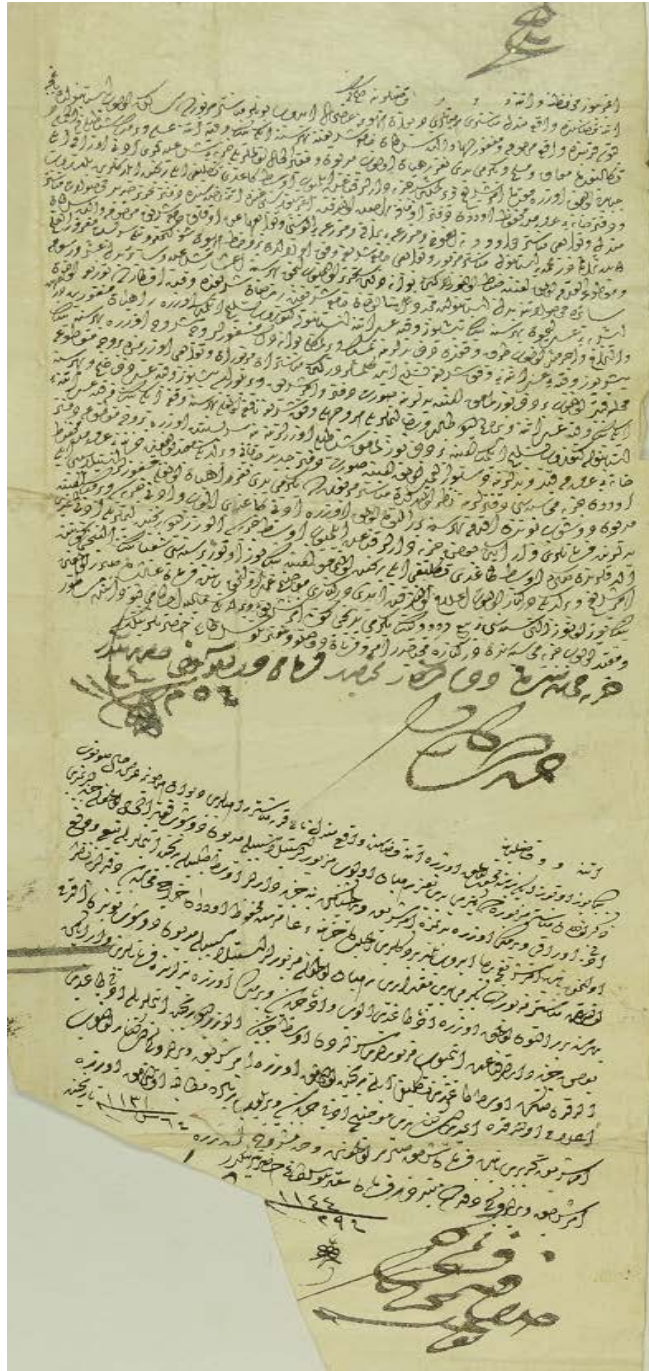
LEWİS, Raphaela, **Osmanlıda Gündelik Yaşam**, (Çev. Adile Runa Orhunsoy), Altay Yayıncılık, Ankara, 2009.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, **XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi**, T.T.K., Ankara, 2003.

EKLER

Ek-1. Çatalkapıda bulunan fenerlerin kandilleri için verilen revgan-zeyte dair.
(BOA. AE. SMST.IV. 7-553)

Ek-2. Her sene balmumu göndermekle yükümlü olan Medel Manastırındaki ruhbanlara dair. (C.ADL. 74-4464)